

nem csupán a korabeli német kultúrát fitymálta, hanem valami megmagyarázhatatlan rokonszenvet érzett a világ első szocialista állama iránt, anélkül, hogy szimpátiája lényegét meg tudta volna magyarázni. Lengyel alakja lelkiületének összetettségét jelzi azzal, hogy Reisingnek, jóllehet csodálja a német kommunisták fegyelmességét és kulturált öntudatát, a távolinak a tapasztalatára, egy végső megbizonyosodásra van szüksége, mielőtt végleg elkötelezné magát a szocialista cselekvésprogram mellett. Végső állásfoglalása kialakulásának különben lelkiismereti motívumai is vannak. Honfitársai előtt kommunista rokonszenvét kell restellnie, míg vendégmunkásként úgy érzi: egy tőle idegen ügy érdekében eladta, vagyis — ahogy ő mondja — „prostituálta” magát. Rossz közérzetét még fokozza a férfi és nő egészséges kapcsolatának hiányát túlkompenzáló animális hevességű, de, emberi tartalmát tekintve, üres szexualitás. Ezen a téren eszmélkedésének ilyen frázisai vannak: „Globitzné még csak nem is szellemes... egyszerűen nőstény, kívánatos dög, semmi más.” Reising jelleméről és hiányérzetének természetéről az is sokat mond, hogy igazi barátja honfitársai helyett Gavrilenkóban és egy fiatal magyar értelmiségi forradalmárban talál.

Lengyel József regénye sajátos kettősséget mutat: egyfelől a kor lényeges társadalmi történéseit dokumentálja, s indöknként előtérbe kerülő filmszerűségével, riporteri nagyvonalúságával bizonyos mértékig kiszolgálója a harmincas évek kezdete ízlésének és irodalmi törekvéseinek — amit a helyenként kimutatható vázlagszerűség is tanúsít; másfelől viszont Európa és Ázsia kulturális egymásrautaltságának állít monumentális emlékművet. Bernhard Reising mesterként megy Keletre, ott több vonatkozásában is az inas szerepébe kénytelen illeszkedni, s azoktól kell tanulnia, akik a verseny számára teljességgel új szabályzatot dolgoztak ki. A mérnök alakjában és sorsában Európa nyújt kezet Ázsiának, amitől meg gondolatlan göggyében, saját kárára, elfordult. Hogy e parolát csupán messzianisztikus illúzióvá degradálta a történelem, az már nem Lengyel József bűne. Hegelt parafrázálva: annál rosszabb a történelemre nézve.

VAJDA Gábor

TÜNDÉRI AUTENTICITÁS

Alejo Carpentier: *Eltűnt nyomok*, Európa Könyvkiadó, 1978

A világirodalom élvonalába berobbant latin-amerikai irodalom nagyjai között — Gallegos, Asturias, Fuentes, Amado, Cortázar, Rulfo, Márquez, Llosa — tekintélyes helyet foglal el a kubai Alejo Carpentier, a *Barokk zene*, az *Eltűnt nyomok*, *A fény százada*, az *Embervadászat*, *A*

módszer menedéke című regények szerzője. Magyarul több könyve is megjelent, utoljára az *Eltűnt nyomokat* adta ki az Európa Könyvkiadó. Mit jelentett nekem ez a könyv?, ezt akartam megírni. A közbejött halálhír, megállítja a gondolatot, a tekintetet a könyvespolcon kutat, a kéz a régebben olvasott Carpentier-könyvekért nyúl.

Roppant mozgalmas volt az az élete, 1904-ben született, már fiatalon szembekerült Machado rendszerével, börtön, 1929, szabadulás, Párizs, szürrealisták, tizenegy év után ismét haza, majd Haiti, Caracas, 1959-ben újra Kubában, különféle tisztségeket vállal a művelődési, művészeti életben, aztán megint csak Párizs, ahol hazája követségének tanácsosa. A húszas, harmincas évek Párizsa, művészete döböntette rá írói hivatásának, küldetésének lényegére, ezért is tér haza, hogy megragadja a latin-amerikai autenticitást. Ezzel lett aztán híres hazájában, Párizsban s az egész világon.

Mi Carpentiernél ez az autentikusan latin-amerikai? Mi az, ami a nagy világirodalmi versengésben is az elsők között biztosított számára helyet? Az *Eltűnt nyomokat* egyik legjobb regényének tartják, idézzünk egy leírásából:

„Mínthogy a medréből kiömlő folyó irdatlan földterületeket öntött el, egy-egy csavart törzsű fa úgy nézett ki, iszapba süllyedt liánjaival, mint egy lehorgonyozott hajó, az aranyló vörösös fatörzsek pedig délibábos mélységégekig nyúltak, és voltak ott kipusztult ősernetegből megmaradt, kifehéredett, egészen márványszerű fák is, amelyek úgy emelkedtek a magasba, mint egy elsüllyedt város sudár obeliszkjei. A jól kivehető alakok mögött, túl a pálmákon, bambuszokon és a névtelen part menti indákon, dús, sűrűn átszőtt a növényzet, amelyet a csomós liánok, cserjék, kúszónövények, kacsok és élősdiek kötnek béklyóba, s amely olykor átdöfi egy-egy tapír sötétbarna bőrét, amint az állat víz után kutat, hogy hűsítse az ormányát. A kócsagok száza nyújtogatják a csőrüket a lagúnák partja felé — csak állnak hosszú lábukon, a nyakukat pedig behúzzák a szárnyuk közé —, ha épp nem gömbölyíti ott a hátát egy égből pottyant, bánatos kék daru. Hirtelen ezer színben pompázik egy jókora sudár faág, amint vijjgó ujjongással elhúz egy arapapagáj-csapat s élénk színekkel festi be a lejjebb uralkodó komor sötétséget, ahol a különböző fajok évezredek harcát folytatnak, hogy az egyik a másikra telepedve előbukkanjon, kijöjjön a fényre, s elérje a napot... Ezek a fák messze maguk alatt hagyják — mint valami csúszómászó népséget — még a félhomályban leghosszabbra nyúlt növényeket is, és minden harccon felülemelkedve, a felhőtlen égbolt alatt nyitják ki koronájukat, az ágaikból pedig valóságos kis légi, valószerűtlen erdőt fonnak, amely ott lebeg az űrben, s — mint valami szétszakadozott csipke — átlátszó mohák csüngenek le róla. Olykor, több évszázados élet után elhullatja az ilyen fa a leveleit, leszáradnak róla a zuzmók, elenyésznek az orchideák.

Az ágai megöszülnek, és olyan kemények lesznek, mint a rózsaszínű gránit . . ." — nem lehet abbahagyni, mint az őserdőből se, nem lehet belőle kijutni. Tündéri realizmus? Barokk pompa? Ezt emlegetik, leírásainak barokkos gazdagságát. De nem ellentmondás ez eleve? Az őstermészet, az őszanya, az ember-nem-érintette, az ember előtti állapotok, amelyek már „az ősidők hajnalán tanúi voltak a vizek szétválásának és az első egymásba ömlő folyók titkának”, hogy lehetne ezt az ember előtti világot autentikusan az emberi civilizáció egy viszonylag magas fokán egy egészen más környezetben és más céllal kialakult ábrázolási módszerrel visszaadni? Nem én mondtam, olvastam valahol, hogy a forradalmi gondolatot, érzést, tartalmat a művészet csak önmaga forradalmasításával, tehát a formák, ábrázolási módszerek forradalmasításával adhatja vissza autentikusan, művészien.

Carpentier és a többi nagy latin-amerikai író kapcsán is a tündéri realizmust, a csodás valót szokta emlegetni a kritika, az álomvilág, a misztikum, az ősidők megmagyarázhatatlan történelme és a jelenkor, a modern század közötti csodálatos ötvözetre célozva.

El kell újra olvasni az előbb idézett leírást, mi az, ami ezt a szöveget világirodalmi rangra emeli?, nem született még hasonló (értékű) leírás Palicsról, a Csésztóról vagy a Obedska baráról? Arra gondolok, hogy Carpentier említett regénye nem valami világtörténelmi jelentőségű eseményről szól, tehát nem maga az esemény az, ami miatt ez a (leírt) hely érdekessé válik a caracasi, párizsi, újvidéki vagy a tokiói olvasó számára. Az esemény az olvasók nagy részének nem ígér különösebb csemegét: egy értelmiségi főhős, egy színésznő feleség, egy kéznél levő szerető s egy lkapóra jövő utazás az őserdő indiánjaihoz, hogy megszerezzen tőlük, egy egyetem megbízásából, valamilyen különös ősi hangszereket . . .

Tehát sem népeket, országokat megrázó forradalom, sem a bensőséges emberi érzéseket megrázó családi dráma, és egyáltalán semmi olyan, ami magával szokta ragadni az embert, ami rendszerint felcsigázza az érdeklődését. Maga a tény, hogy egy zenekutató az őserdőbe indul, önmagában még nem ígér sokat, hiszen az őserdőt, a latin-amerikaiakat is, leírták már sokan, mesteribb izgalomkeltő fogásokkal is. Akinék tehát az ilyen, őserdő-izgalom kell, az nyilván nem Carpentier könyveiben keresi ezt.

(Az igazság kedvéért meg kell mondani, hogy *A fény százada* című regényében is találkozunk hasonló tündéri leírásokkal, az a regény azonban jelentős eseményt, a francia forradalomnak az Antillák szigetvilágában kiváltott viharos visszhangját örökíti meg, az író tehát egy történelmi esemény keretében helyezi mondanivalóját, a természetleírást azonban itt sem a fordulatokban gazdag cselekmény pusztá színpalaként használja fel. „Nem akadt közöttük kettő, amely hasonló anyagból, hasonló alakra formálódott volna — írja a szigetről. — Az egyik tökéletesen egynemű, meddő simaságában mintha fehér márványból lett volna, s valamelyest egy

vállig vízbe süllyedt római mellszoborra emlékeztetett; mások sávosan repedezett palarakásnak tetszettek, amelyeknek sívó párkányaiban a magasban két-három kivénhedt, viharvert koronájú fa vágja elágazó gyökérkarmait...” Ez a végtelen szigetvilág, a sokszor félelmetes titkoknak ez a csodálatos világa a cselekmény bonyolítása szempontjából semmiképpen sem elhanyagolható mértékben befolyásolja az itt született hősök jellemének kialakulását, de nem kismértékben hatással van az idegenre is, arra, hogy az idekerült harcos, kereskedő vagy szerető élete egy-egy sorsfordulóján milyen döntést hoz, s természetesen, hogy ez milyen következményeket vált ki a többi emberből.)

A természetnek itt nagyobb szerepe van az ember életében, titokzatosabb félelmetesebb, hatalmasabb, kiszámíthatatlanabb, az ember tehetetlenebb az erőivel szemben, itt mintha meglenne még néhol — noha ez ellentmondásnak tűnhet — a természet egysége, az ember még nem vált ki, nem került a természet fölé, itt még „csak magukban, céltalanul vándorolnak, a pálmafa húsán élnek, amelyekért fenn, az őserdei lombsátor tetején csimpaszkodó majmokkal versengenek... természetek módjára lekopasztják a fákat, felfalják a méhálcaikat, hangyát és serkét ropogtatnak...” S mindez alig háromórnyi repülőútra van a modern civilizáció városától. Újabb cselekvést, embert formáló erő, feszültség. Amolyan mindent elsöprő viharokat kiváltó óriás feszültségkülönbség.

Hősünk aztán rájön, hogy az őserdőben többet tanult, mint a könyvtárában fekvő temérdek könyvből. Megtanulta, hogy „az az ember előtt álló legnagyobb feladat, hogy önnön sorsának kovácsa legyen”. Alighanem amolyan magától értetődő igazság ez már, de amíg az ember saját élettapasztalataiból leszúri, kemény, keserves utat kell megtennie addig. Hősünk nagy megpróbáltatások árán az őserdőben az indiánoktól megszerzi a keresett hangszereket, de eközben megváltozik, eszében sincs, hogy a ritka hangszerekkel a múzeumba siessen, otthonra lelt, valami csodálatos nyugalomra az indiánok között, nem hiányzanak neki a könyvek, nem a hangversenyek, nem a tudós, művelt ismerősök, a civilizáció megannyi nélkülözhetetlenek hitt vívmányáról teljesen megfélemedezik.

És mégis, amikor megjelenik a keresésére küldött repülő, ha kedvetlenül is, de beszáll a gépbe, megy, viszi a hangszereit. Otthon aztán hiába várja rajongva a felesége, hiába minden, a boldogtalanság, a szenvedés városban töltött napjai után újra keresi az őserdőbe, az őstermészetbe visszavezető utat. Nagy nehézségek árán, de sikerül eljutnia az indiánokhoz vezető folyóhoz, de” ... az ember többnyire öntudatlanul indul el egy-egy rendkívüli útra, s az út alatt nem is sejtí, hogy milyen csodás élményben van része: és olyan messzire jut, — túl a kitaposott ösvényeken, túl a felosztott világon —, hogy egész önteltté lesz a felfedezéssel járó kiváltságoktól, és akkor úgy érzi, hogy — a mások előtt ismeretlen útirány birtokában — bármikor meg tudja ismételni a hőstettet. És egy

nap elköveti azt a helyrehozhatatlan hibát, hogy visszamegy a megtett úton, mert azt hiszi, hogy kétszer is megismétlődik ugyanaz a csoda, de amikor visszatér, csupa megváltozott tájat talál, a támpontjai eltűntek, a kalauzainak pedig teljesen új arcuk van...”

Ez az ember sorsa? A beteljesülés boldog pillanatai után a küzdelmek, kiábrándulások végtelenje? *A fény századában* is felvetődik ez a kérdés: mit hoztak az Antillák szigeteire a francia forradalom eszméi? A guillotine-t? Az ember felszabadítása helyett vérengzést? Az illúziók, az eszmék és a valóság sosem fedik teljesen egymást, de ha az ember harcba indul az eszmék megvalósításáért, a valóság szebbé tételéért, s ha elbukik ebben a harcban, ha keserűen be kell ismernie a vereségét, még ha nem is egyszer, de egymás után többször is, ez még nem elég ok, és semmi sem elég ok arra, hogy az utána következők ne kezdjék újra vagy ne folytassák a harcot. Ez olyan elemi emberi igazság, amely nem követel magyarázatot. Erre az ember maga a magyarázat. Ez az ember, az emberi társadalom védjegye.

Carpentier nem bölcsekedik erről sokat, leírja, amit a hőse átél, a tapasztalatát olvasva jutunk a fenti következtetésre. Lejegyezték róla, hogy aktívan részt vett a forradalom utáni Kuba társadalmi, művészeti életében, elképzelhetjük, hogy aki hisz a forradalomban, az kicsoda fogcsikorgató önfegyelmel tudja csak leírni a kiábrándult keserű igazságát. Azaz: miért keserű igazságát? Ezt is meg kell tanulni, (kiábrándulás és keserűség nélkül) igazságot írni a forradalomról. A forradalom érdekében és nem ellene. Hogy ezt lehet, erre is (meg) tanítanak bennünket Alejo Carpentier könyvei.

Magától értetődik, de a félreértés elkerülése végett leírom, nem az utánzásra gondoltam, önmaga iratja le hőseivel, mennyire téved, aki azt hiszi, kétszer is megismétlődhet az a csoda, s a művészetben, hogy egyáltalán művészetről lehessen beszélni, hogy egyáltalán valamiről mint műről lehessen beszélni, az autentikusság elengedhetetlen követelménye. Régen volt, mikor ő erre Párizsban rádöbbsent, aztán az alkotás küzdelmes éveiben — most már állíthatjuk — mindvégig következetes maradt ehhez a legnehezebb követelményhez.

BURÁNYI Nándor